

УДК 338.483.12(477)

Іван Волошин

доктор географічних наук, професор кафедри туризму

Богдан Козак, Анастасія Пономаренко

студенти факультету туризму,

Львівський державний університет

фізичної культури імені Івана Боберського,

м. Львів

ПОСЕЛЕННЯ БІЛИХ ХОРВАТІВ В УКРАЇНІ

За різними теоріями, частина білих хорватів склали основу чеського етносу (хорвати у Чехії також називалися «чорними»). Також вважається, що частина хорватів сформувала етнічну основу населення сучасних Прикарпаття, Закарпаття і Галичини.

Дослідники стверджують, що племена антів, склавінів, венеців та карпів, які зінтегрувалися в регіоні Верхнього та Середнього Подністров'я та Нижньої і Середньої Вісли, стали відомими як хорвати (регіональний комплекс Придністров'я та Попруття празько-корчакської культури, V–VII ст.). Алемко Глухак твердить, що Біла Хорватія в час найбільшого розквіту охоплювала терени від витоків Південного Бугу до півночі теперішньої Чехії, дністровський басейн в Україні, басейни рік Сяну та Вепжу та верхів'я Вісли в Польщі, північну Словаччину, Закарпаття. Дослідник хорватського етногенезу Степан Крізі-Сакач, крім Галичини, вважає теренами Білої Хорватії Чехію, Моравію, Шлезію і Словаччину.

Відомий хорватський історик В'єкослав Клаіч ототожнював Білу Хорватію приблизно з територією Королівства Галичини і Володимирії, наголошуючи, що міста Перемишль, Бужеськ, Велинь, Червен, Пліснеск і Радече – міста білих хорватів. Той самий В. Клаіч, посилаючись на московські архіви, вказує, що ще в XIX ст. жителі сіл довкола волинського міста Дубна називали себе білими хорватами. Учений М. М. Чуріч, покликаючись на архівні дані, наводить точну цифру тих, хто себе ідентифікував як білі хорвати. Що більше, інший хорватський історик Мірко Відовіч твердить, що ще в XIX ст. жителі сіл довкола Володимира-

Волинського називали себе хорватами. Дослідник В. Клаіч твердить, що русини Галичини, Закарпаття, Буковини, а також Волині й Поділля є прямими нащадками білохорватського племені. Вважаємо, що Біла Хорватія розміщена власне в Галичині. Цікаво зазначити, що і російські історики ідентифікують русинів Галичини і Волині з білими хорватами. Зокрема, Б. Д. Греков твердить, що сучасне українське населення Галичини і Волині не є прихідцями на цій території, а автохтонними нащадками білих хорватів.

У подальші періоди білі хорвати розчинилися у нових етнічних формаціях, оскільки після X століття у писемних джерелах згадки про цей народ відсутні. Карпатських хорватів вважають одними з предків жителів Галичини.

Наприкінці XX ст. на теренах Галичини було виявлено понад 40 городищ, більшість із яких мають площу понад 20 га (найбільші – Стільське городище із площею 250 га і Плісеське площею 300 га), побудованих у VII–X ст. та співвіднесених із білими хорватами. Частина городищ проіснувала до XIV ст. н. е. Дослідження проводить Верхньодністрянська археологічна експедиція НАН України.

Село Стільсько розташоване на відстані 10 км на схід від районного центру Миколаєва на Дністрі. Стільсько – це не просто село на Львівщині, а столиця чималої країни, точніше, колишньої Білої Хорватії. Нині тут на великих площах розташоване Стільське городище – найбільше серед усіх, подібних до нього, давньослов'янських об'єктів. Воно розміщене на пагорбах, що вкриті буковим лісом. Перша письмова згадка про Стільсько датована XIV століттям.

Велика (її ще називали Біла) Хорватія (прадавня батьківщина сучасної Хорватії) – це в минулому велика країна на території Прикарпаття. І саме Стільсько, як виявилось нещодавно, було її столицею. Саме тут вирувало життя білих хорватів у IV–X століттях, тут був справжній тогочасний мегаполіс на площі 250 гектарів.

Збереглося чимало пам'яток історії: скелі, печера, підземні лабіринти і навіть жертovníки (трапляються жертovní ями). Площа Стільського городища сягає 15 гектарів, оборонні стіни простягаються на 10 кілометрів. Вважають, що під городищем підземне місто, про що свідчать підземні лабіринти. У Стільську відкритий Етнографічний шкільний музей, який налічує близько 460 експонатів, пов'язаних з історією поселення.

Ще до проведення розкопок у Стільську привернули увагу науковців цікаві місцеві топономи та давні легенди. Зокрема, збереглися такі назви: Золоті ворота, Княжа криниця, Коморище, Вежа, Гребля, Біла Дорога, Залізна брама, Кузня, Хими́на долина тощо. Вони підтверджують, що тут було давнє городище. При дослідженні місцевості під назвою Кузня виявлено центр давньої металургії, у якому із болотної руди виплавлювали залізо. Під час розкопок Білої дороги було знайдено давню, мощену білим каменем дорогу.

Існує легенда про походження назви Стільська. У давні часи на пагорбах існувало місто, і мало воно потужні укріплення. Ворог обложив його, але після багатьох спроб узяти місто штурмом не зміг, тому було вирішено піти на хитрощі. Уночі, запаливши смолоскипи, ворожі війська відійшли від фортеці, імітуючи відступ. Вартував під прикриттям ночі один невеликий загін. Ключниця Хима подумала, що ворога уже немає під стінами і відчинила браму, чим і скористався ворожий загін, вдершись у місто. Після цього нападу місто було знищене дотла, залишилися тільки згарища. Уцілілі білі хорвати не захотіли селитися на них, бо це навівало страшний смуток. Отож спустилися у долину річки Колодниць і заснували там селище Стільсько, залишивши у назві села пам'ять про столицю – «стіл» та легенди про Стільське городище.

Учені-геофізики підтвердили існування під давнім містом на глибині 6–30 м величезних порожнин. Цікаво те, що пустоти мають правильні видовжені форми, тобто вони, найімовірніше, є рукотворними. Подальші пошуки та дослідження підземель археологи не проводили через брак коштів, а потрапляння в підземелля повітря загрожує руйнуванням речей матеріальної культури, які можуть там бути.

Територія давньої пам'ятки містить не лише Стільське городище, а й святилища та інженерні споруди у навколишніх населених пунктах. Зокрема, за 8 км на захід у північній околиці Миколаєва зберігся давній храмовий комплекс, утворений із семи груп печер. Кожна група містить 1–7 печер. Видовбані вони у камені пісковика у людський зріст, завдовжки близько 20 м та завширшки 2,5 м. По боках деяких із них є своєрідні ніші, де зберігалися мощі монахів, що оселились у печерах. З'єднані вони між собою поперечними ходами.

У сусідньому до Стільська селі Дуброві збереглось давнє святилище та чимало печер, які сучасні мешканці використовують як погребі,

а також залишки давньої греблі та шлюзів. Святилище розташоване на камені, який у народі має назву Дірявець (через свою оригінальну форму п'єдесталу, наче підпертого колоною). На «п'єдесталі» постійно горів жертковий вогонь, на що вказують залишки попелу та обгорілої деревини. На «ніжці», яка підтримує «п'єдестал», помітні три смуги, схожі на тризуб, які уособлюють три стихії: повітря, вогонь та воду. Четверту ж стихію, землю, символізує шліфований камінь еліпсоїдної форми. Унизу під каменем було виявлено жертковну яму з кістками тварин, яких приносили у жертву.

Поруч зі святилищем у скелі видовбано десятки погребів, у яких тепер жителі Дуброви зберігають продукти. Раніше тут були печери, у яких жили монахи, а ще раніше, можливо, тут проживали волхви або давні білі хорвати, чи використовували їх для господарських потреб, як і тепер.

Руські літописи доволі скупи на згадки про племена білих хорватів, які у той час населяли територію Галичини, Буковини та Закарпаття. Лише тричі білих хорватів згадано у «Повісті минулих літ»: уперше в переліку східнослов'янських племен, які населяли Русь, удруге як про учасників походу князя Олега на Константинополь, утретє – коли князь Володимир завоював їх.

Щедріші на згадки про давніх хорватів західноєвропейські джерела. Зокрема, з них відомо про хорватського князя Сама (Самослава). Він активно вів експансію на захід, воюючи із франкським королем Дагобертом, розгромив аварів у кількох боях на сході. У час його правління Велика Хорватія займала територію сучасних Чехії, Польщі, Словаччини – на Заході, Південної Польщі – на Півночі, Адріатики – на Півдні та простягалася до Дністра на Сході, де в ті часи проживали племена білих хорватів. Після смерті Самослава Велика Хорватія розпалася на дрібніші князівства, оскільки не було створено системи успадкування князівської влади. Одним із уламків давньої слов'янської держави була Біла Хорватія над Дністром.

Згадано білих хорватів і в візантійських хроніках, зокрема у творі Костянтина Багрянородного. Він розповідає, що предки південнослов'янських хорватів живуть по той бік угрів (Угорщини) та звать їх «білими», тому що не прийняли християнства.